

Bu makale *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 142, yıl 36/2, İstanbul 2007, s. 42-53'te yayımlanmıştır.

Osmanlı Şiirinde “Ölmeden Önce Ölme” Temi*

Prof. Dr. A. Azmi Bilgin**

Özet

Daha çok Türk tasavvuf şiirinde kullanılan “Ölmeden önce ölüm” düşüncesinin bir çeşit nefis terbiye yöntemi olduğu görülmektedir. Nefis eğitimi için önerilen ve isteğe bağlı olan bu ölüm, beyaz, siyah, yeşil ve kırmızı olmak üzere dört çeşittir. Tasavvuf düşüncesinde Hak’la kul arasında en büyük engel nefistir. Vuslat ancak bu engelin ortadan kalkması ile gerçekleşebilir. Tasavvuf yoluna girenlerin nefsin emrettiği kötülüklerden sakınabilmeleri için ölümü hiçbir zaman unutmamaları ve onunla düşünsel bağlantı kurmaları gerekmektedir. Tasavvufta ikilikten kurtulup birliğe ulaşmaya da “ölmeden önce ölmek” denmiştir. Bu tür bir ölümü gerçekleştiren “fena fillah”a ermiştir. Bu Hak’ta fani olmaktır; yani ene/ben’i öldürmektir. Şairlerin çok değişik bağlamlarda kullandığı bu tem marifet sırrını elde etmenin, gerçek âşık olabilmenin de şartıdır.

Anahtar kelimeler:

Ölme, ölüm, tasavvuf, nefis, şiir, şair, insan

Eski Türk edebiyatında özellikle de Türk tasavvuf şiirinde yaygın olarak kullanılan ve hadis olduğu söylenen “Ölmeden evvel ölünüz” sözü, genellikle “Her çeşit nefsanî ihtiraslardan arınmak, dünyalık isteklerden vazgeçmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu ihtiraslar insan için bir nevi yük kabul edilmiş, sırtında yükü olan nasıl kolaylıkla yürüyüp engelleri geçemezse gönlü ihtiraslarla dolu kişinin de Hak yolunda kolay yol alamayacağı ve onun kapısından içeri giremeyeceği düşünülmüştür.

Mutasavvıflarca bu, Hakk’ın “Razı edici ve razı edilmiş olarak Rabbine dön” (el-Fecr 89/28) buyruğunu yerine getirmek için bir anlamda isteğe bağlı bir ölüm (mevt-i irâdî) düşünülerek bu söz sıklıkla kullanılmıştır.

Tasavvufta tevhit ve fenâya ulaşabilmek için, nefsin ceht ve riyazetle beşerî sıfatlardan kurtularak Allah’ın istediği ve razı olduğu sıfatlarla bezenmesi temel prensiplerden birisidir. Tasavvuf yoluna giren yol erine nefsin terbiye etmesi için öğütlenen yöntemlerden birisi de “Ölmeden önce ölme”dir.

Bazı mutasavvıflar ise bu iradî ölümü, “henüz hayatta iken düşünerek, beden yok olmadan, ölüm mahallini görmeye çalışma” anlamında anladıkları için bunu “ölümle düşünsel bağ kurma” olarak da yorumlamışlardır.¹ Ölüm anını ve mahallini düşünme ya da ölümü sık sık hatırlama gönülden dünya sevgisinin gitmesine ve günahlardan arınmaya vesile olmaktadır.

“Ölmeden önce ölme” temasının Türk tasavvuf edebiyatındaki işlenişine geçmeden önce, eski Türk edebiyatı alanında yazılan eserlerimizde çok etkili olmuş birkaç düşünürün bu konudaki görüşlerini belirtmemiz yararlı olacaktır.

Bu düşünürlerden biri olan Muhyiddin İbn Arabî (ö. 1240), ölüm konusunu eserlerinin bir çok yerinde ele almış, genel olarak ölümü irâdî ve ıztırârî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Konumuzla birincisi ilgili olduğundan, İbn Arabî’nin irâdî/ihtiyârî ölüm hakkındaki görüşünden söz etmek istiyorum. İrâdî ölüm, Hak yoluna koyulanların, çok sıkı bir riyazet ve mücâhedeye katlanarak nefsanî sıfatlarını imhâ etmeleri için başvurdukları bir çeşit isteğe

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu’nda (25-26 Kasım 2004) sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ azmibilgin@mynet.com.

¹ Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Konya 2001, s. 340

bağlı ölümdür. “Ölmeden önce ölü” sözünden anlaşılması gereken de bu tür bir ölümdür. Bu hâle gelen yol erinin nazarında ne kendi vücudu ne de âlemlerdeki kesretlerin vücudu kalmaz. Nereye baksa bir olan Tanrı’nın ef’al ve sıfat tecellilerini (mezâhirini) görür. Böylece irâdî ölüm zevkini tadarak bâkî olanın varlığında kendisini ifnâ etmiş olan kişi, fenâdan sonra bekâ bulup uyanır ve mananın surette cilve ettiğini, yaratılmış suretlerin, gerçek sevgilinin güzelliğine ayna olduğunu manevî keşifle bilmiş olur.² Bu ancak kâmil bir insanın terbiyesi altında bulunmakla gerçekleşebilir.³

İbn Arabî sûfilere göre ölümü dörde ayırdıktan sonra bunları şu şekilde açıklar: Beyaz ölüm açıklıkla; kırmızı ölüm nefsin hevâsına muhalefetle; yeşil ölüm yamalı hırka giymekle; siyah ölüm ise halkın eziyetlerine katlanmakla gerçekleştirilir. Yamalı elbise giymeyi yeşil ölüm diye adlandırmanın sebebi şudur: Yamalı elbisenin durumu yeryüzüne benzer. Bu elbisedeki yamalar da yeryüzündeki bitki ve çiçekler gibidir. Eziyetin en son hâlinin siyah ölüm diye adlandırılmasının sebebi şundandır: Bunda nefsin gamlanması vardır. Gamlanmak gönlün karanlıkta kalmasıdır. Karanlık ise renklerden siyaha benzer. Kırmızı ölüm denmesinin nedeni ise şundan dolayıdır: Nefsin isteklerine muhalefet kanın kırmızılığına benzetilmiştir. Çünkü kim isteklerine karşı koyup muhalefet ederse nefsinin kurban etmiş (boğazlamış) olur.⁴

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî (ö. 1273) de ikilikten kurtulmak, yani gerçek tevhide ermek için kulun kendi varlığından geçmesi gerektiğini, yoksa ikiliğin ortadan kalkamayacağını, Hak’ta fanî olmak için de “ben”i öldürmek yani “ölmeden önce ölmek” gerektiğini belirtir. “Kulluğun ve alçakgönüllülüğün ulaştığı son nokta “ene/ben”i yok kabul etmek ve bu yokluğu yaşamaktır”, der.⁵

Aynı hâli mutasavvıf şairlerimizden Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694) bir şiirinde şöyle dile getirir:

Terk it Niyâzî sen beni bir eylegil cân u teni
Tuysam diyen Hak sırrını sırr-ı Hudâ halvetdedür (53/7)⁶

Mesnevî’nin ilk mütercim ve şarihlerinden olan Muînî (XV. yy) Ölmeden önce ölmenin önemini *Mesnevî-i Murâdiye*’sinde şöyle dile getirmiştir:

1927 Uyhu mevtün kardaşdur ol habîr
Dahı dinmişdür ana mevt-i sagîr (416)

Bu kadar ölmekte şunca var safâ
Ol ne ölmek oldurur ayn-ı şifâ (C. 66b)

Nefsün öldür cismün olsun mahz-ı cân
Nefsdür kılan sana bunca ziyân

1930 Sırr-ı mûtûya düriş yâra iriş
Sen bir adım var o gelsün bin eriş

Evliyâ bu sır safâsın buldılar
Mûtû kable entemûtû oldılar

Ölmege yil sen dahı ölmegi ön
Anda diril bunda öl ölmezden ön

² Ahmed Avni Konuk, *Fususü'l-hikem Tercümesi ve Şerhi*, haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul 1992, II, 35.

³ Ahmed Avni Konuk, *Fususü'l-hikem Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1994, I, 74

⁴ Muhyiddin b. Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, haz. Osman Yahya-İbrahim Medkûr, Kahire 1395/1975, IV, 145

⁵ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, trc. Ahmet Avni Konuk, İstanbul 1994, s. 25, 176

⁶ Kenal Erdoğan, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı*, Ankara 1998, s. 71.

Ol tabîî mevî sanma sen bunı
Çün seg ü har dahı görîser anı

Ol irâdî mevte dürüş bul murâd
Cisme meyyit rûhuna hayy eyler âd

Münselîh olur çü rûh-ı evliyâ
Dav' içinde mahv eylerler ziyâ

Kâr-ı dünyâdan uyurlar uyanuk
Bârigâh-ı Hakda olurlar konuk

Cism-i cânı cismile hâlî kalur
Bazı rûh anda kalur bazı gelür

Gelmeyüp kalan ol meczûbdur
Hakka ol meczûb hoş mahbûbdur⁷

Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in (ö. 1312) *İbtidânâme*'sinin 40. başlığı "Ölmeden önce ölü" sözü ile başlamakta, devamında ise Tanrı erinin, ölmeden önce ölecek varlığının kalmadığı, Tanrı varlığına büründüğü, bu yüzden onun söylediklerinin Hakk'ın sözü olduğu ifade edilmektedir.⁸

Aynı yüzyılda dinî-tasavvufî şiirin Anadolu'daki ilk temsilcilerinden biri olan Şeyyad Hamza (ö. 1348'den sonra) dünyanın faniliğini anlatmaya çalıştığı "Dâsitân-ı Sultân Mahmud" mesnevisinin ilk beyitlerinde:

Şol kişi kim nefsin öldürmiş-durur
Kendüzinden Tanrıyı görmüş-durur

Nefsümüzdür Tanrıdan bizi koyan
Nefsi öldür, rahmete turma boyan

diyerek nefsi Tanrı'ya kavuşma yolunda bir engel gibi görüp onu öldürmek gerektiğini bildirmiş, son beyitlerinden birinde de "ölmeden önce ölü" sözünün Arapçasını kullanmıştır:

Dirligünde sen dahı bu sözi tut
Kim denildi: "mûtû kable en temût"⁹

Sinan Paşa (ö. 1486) ise *Tazarrunâme*'sinde "Tevhid"i anlatırken:

Ölmedin ol kendüyi fânî ide
Varlığın yoklukda Hakkânî ide
Dü cihânda her ne var şâdî vü gam
Cümlesin gark ide deryâ-yı adem
Çün ki zâtında bu hâlî bulasın
Ârif-i esrâr-ı tevhîd olasın¹⁰

⁷ Kemal Yavuz, *Muîni'nin Mesnevi-i Muradisi*, İ. Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, doktora tezi, İstanbul 1976, II, s. 164-165.

⁸ *İbtidâ-nâme*, çeviren: Abdülbâki Gölpınarlı, Ankara 1976, s. 85.

⁹ Sadettin Buluç, Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Mesnevîsi", *Türkiyat Mecmuası*, XV (İstanbul 1969), s. 250, 255.

¹⁰ Sinan Paşa, *Tazarrunâme*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1971, s. 41.

diyerek yine tevhit sınırlarına ermiş bir ârif olabilmek için, kişinin Hakk'ın varlığında fenâ bulması ve bizzat kendi özünde bu hâli yaşaması, yani “Ölmeden önce ölüünüz” sırrına ermesi gerektiğini ifade eder.

Son dönem Hamzavî-Melâmî şairlerinden Kemâlî Efendi (ö. 1954) aynı konuyu “sen seni terk eyle!” biçiminde de dile getirmiştir:

Ey gönül ağla, gönülde hükmeden sultanı bul
Sen seni terk eyle, sende sâhib-i fermânı bul (3/1)¹¹

Türk tasavvuf edebiyatının en büyük şairi Yunus'ta ölüm en çok işlenen birkaç konudan birisidir. Bilinen anlamdaki ölümün yanında “ölmeden önce ölme” de onun şiirlerinde sıklıkla geçer. Ona göre gerçek âşık canını, gönlünü, aklını sevgilisi uğrunda feda edebilmeli, Hakk'a kavuşabilmek için nefis, benlik ve kibir gibi huylardan ve dünya sevgisinden kurtulmalıdır. Bu kötü huylar ancak ölmeden önce ölecek yok edilebilir.

Yunus'a göre tasavvufun amacı her yönüyle mükemmel insan yetiştirmektir. Onlar “kendi varlığını yoğa satmış”, “fena fillâha” ulaşmış kimselerdir. Bu haller kolay elde edilemez. İnsan böyle bir dereceye ancak iç âleminde çeşitli çalkantılar yaşayıp türlü değişiklikler geçirdikten sonra ulaşır.¹²

Yunus Emre'nin “ölmeden önce ölmek” temasını nasıl anladığını şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. Nefsi öldürmekten amaç onun isteklerini öldürmektir, bunu sağlayabilmenin yöntemlerinden birisi de bilinen anlamdaki ölümle ruhen bağ kurmaktır:

Öldür nefsün dileğini ilet teneşür üstüne
Yohsa gensüz ölicegez sana fermân olur gassâl (vr. 117a, 86/5)¹³

2. Mana (marifet) yolunda kişi üzüntü ve sıkıntı çekmeyeceği gibi, bu hakikati duyan gönüller kesinlikle ölüp yok olup gidecek değildir. Kişinin manevî ve ilâhî hakikatleri iç tecrübe ile, aracısız olarak yaşayabilmesi, yani marifet sırrını elde edebilmesi bir anlamda ölmeden önce ölmesiyle mümkün olacaktır:

Ma'nî eri bu yolda melûl olası degül
Ma'nî tuyan gönüller hergiz ölesi degül (vr. 111a, 79/1)

3. İnsan ölüm endişesinden ancak aşkla kurtulabilir. Âşık da “ölmeden önce ölme” sırrına ermiştir:

Kogıl ölüm endişesin âşıklar ölmez bâkîdür
Ölüm âşıkun nesidür çünkü nûr-ı ilâhîdür (vr. 77a, 30/1).

4. Kişi kendi canını öldürüp gönlüne Tanrı sevgisini yerleştirirse ona Allah can verir ve gerçek diriliğe erer:

Ol can kaçan ölişer sen ana can olasın
Ölmiş gönül dirile anda ki sen olasın
Ölmeği dirlik ola ölümsüz dirlik bula
Ölmiş gönül dirile şundaki sen olasın (vr. 160a, 141/1-2)

5. Tasavvuf yolunda binlerce riya askeri bulunmaktadır, bunlarla nefsini öldürmüş kişiler baş edebilir:

¹¹ *Kemâlî Divanından Aşk Sızıntıları* (toplayan: Baha Doğramacı), İstanbul 1977, s. 119.

¹² Azmi Bilgin, *Yunus Emre*, İstanbul 2000, s. 47-50.

¹³ Yunus Emre, *Divan*, Süleymaniye Ktp., Fatih Kit., nr. 3889/2, vr. 55b-209b

Yüz bin riyâ çerisi bilün vardur bu yolda
Nefs öldürmiş er gerek ol çeriye kırası (vr. 184b, 164/5)

6. Maşuku Hak olan âşıkın yani gönlünden mâsivâyı çıkarmış kişinin canı ölmeyeceği gibi cisminde bile en küçük bir zarar dokunmayacaktır:

Tozını yel almaya bir zerre ayrılmaya
Âşık cânı ölmeye ma'şûkı sen olasin (vr. 160b, 141/5).

Mutasavvıf şairlerimizden Abdülahad Nûrî (ö. 1651) bir tahmisinde sonsuz hayata ulaşmak için “ölmeden evvel ölmeyi öğütler:

Fâriğ olgıl gayrıdan aksâ-yı maksûdı bulup
Hem hayât-ı bâkîye ir ölmeden evvel ölüp
Gel boşal efkâr-ı gayrîden ledünniyle tolup
“İbret istersen cihânda âkıbet-endîş olup
Kaysar ü Fağfûr u Cem İskender ü Dârâ yeter” (XI/4)¹⁴

Bir başka mutasavvıf şairimiz Vuslatî ise gönül evinin fethedilmesi ve oraya dosttan güzel koku gelmesi için yine “ölmeden önce ölmek” gerektiğini belirtir:

Kalmaya aslâ kedûret feth ola dil-hânesi
Her nefesde dost kokusu cânına gelmek gerek

Gel bu sırta mahrem olmak diler isen ey hâce
Dünyede ölmezden evvel hâsılı ölmek gerek (101/3-4)¹⁵.

Yine Vuslatî bir beytinde “ölerek dirilmenin” de “ölmeden önce ölmek”le mümkün olabileceğini vurgulayarak çok ilginç bir şekilde birbirine zıt iki kavram olan ölmek ve dirilmeyi birbirinin sebebi olarak gösterir:

Ölmeden öldür öldürüp dirgür
Vaslına irgür ey ulu Mevlam (118/2)

Bu konudaki düşüncelerine biraz sonra ayrıntılı olarak yer vereceğimiz önde gelen *Mesnevî* şarihlerimizden İsmail Ankaravî (ö. 1631) “ölerek dirilmeyi” bazı âşıkların şöyle ifade ettiğini söyleyerek bir önceki beytin Arapça’sını nakleder:

Uktulûnî uktulûnî yâ sikât
İnne fî katlî hayâtün fî hayât¹⁶
(Ey güvenilirler! Beni öldürünüz, beni öldürünüz.
Hayatım ölümümde benim)

Yine aynı temayı Mirzazade Mehmed Salim (ö. 1739 ?) bir rubaisinde şöyle dile getirir:

Tâ ölmeyicek âşık-ı bîçâre dirilmez
Merg almayıcak cennet-i a'lâya girilmez
Pervâneyi gör nice erem vuslat-ı şem'a
Tâ mahv-ı vücûd itmeyicek vasla erilmez (Rubaiyyat, nr. 22)¹⁷

¹⁴ Ali Osman Coşkun, *Abdülahad Nûrî Dîvânı*, İstanbul 2001, s. 37.

¹⁵ Gülcan Tandır, *Dîvân-ı Vuslatî*, 2003, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yüksek lisans tezi.

¹⁶ İsmâil Ankaravî, *Kitâbü Minhâcü'l-fukara*, İstanbul 1286, s. 136

¹⁷ Adnan İnce, *Mirzazade Salim Mehmed Emin Efendi Divanı*, Ankara 1994, s. 468

Biraz önce sözünü ettiğimiz İsmail Ankaravî (ö. 1631) *Minhâcü'l-fukarâ*'sında nefisle mücadeleyle açıklarken şunları söyler: Onu önce heva ve isteklerinden, arzu ve lezzetlerinden men edesin. Ne isterse onun aksine gidesin. Onu tüm günahlardan ve yasaklı şeylerden kestikten sonra bütün kötü huy ve işlerden sakındırıp pak kılasın. Ondan sonra da nefis yiyeceklerden ve güzel giysilerden mahrum bırakıp, ölmezden evvel öldürüp, kuru odun hâline getiresin.... Attar nefis mücadelesinin susma hançeri, açlık kılıcı, yalnızlık mızrağı ve uykuyu terk etmekle başarılacağını söyler. İşte “Nefislerinizi muhalefet silâhlarıyla öldürün” , “ölmeden önce ölü” buyruklarını anlayan kişiyi Cenâb-ı Hak ebedî hayata ve sonsuz saadete kavuşturur. Tasavvuf yolunun kılavuzları “Hakikî hayat ancak ölümdedir” diyerek buna işaret etmişlerdir. Büyük sofilerden Hâtem-i Esam bizim yolumuza girenler için dört çeşit ölüm vardır der: **Beyaz ölüm** (açlık), **siyah ölüm** (insanların eziyetlerine katlanma), **yeşil ölüm** (hırka/yamalı elbise giyme) ve **kırmızı ölüm** (hevâ ve nefse muhalefet). Bu ölümleri nefse tattırmak rü'yet (Hakk'ı görmeye) vesile olur ve vuslata (Hakk'a ulaşma) yol açar. İhtiyarî ölümle ölmeyen Hakk'ı bu dünyada göremez, vuslatına eremez. Zira Hak'la kul arasındaki en büyük engel nefistir. Onun ölümü ve ortadan kalkması rü'yet ve vuslat için yeterlidir.¹⁸

Ankaravî ölmeden önce ölmeyi anlatılırken yukarıda Muhyiddin İbn Arabî'nin bu konudaki görüşlerini ifade ederken söylediğimiz gibi dört çeşit ölümden söz etmiştir. Aynı ölüm çeşitleri, İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1725), Necmüddin-i Kübrâ'nın (ö. 1221) *Usûlü aşere* adlı eserine yaptığı şerhte görülür.¹⁹ Bursevî bu tür ölümleri benzer şekilde yorumladıktan sonra konuyu şu şekilde sonuçlandırır: Bu tür ölümleri gerçekleştirmiş olanların hâline “fenâ fillah” da denir. Yani bütün fiil ve hareketleri sevgilinin fiilinde ifnâ etmek, yok bilmektir. Allah'tan başkasının fiili yok olunca kâinatta olan bütün işler bizim aleyhimizde de olsa ona artık eza ve cefa denmez. Çünkü hepsi O'ndandır. Zehir de olsa içilir, tadılır. Sevenin sevilende fenâ bulması muhibbin mahbubda ifnası denen şey de budur.²⁰

Mutasavvıf şairlerimizden Ümmî Sinan (ö. 1657) bu konuyu Yunus gibi sıklıkla işleyenlerdendir. Bir beytinde:

Çün buyurdı ol Resûl **mûtû kable en-temût**
Ölmezden ön aşkıla oldüğüm midür hatâ (14/2)²¹

Bunu Hz. Peygamber'in buyruğu olarak kabul etmiş, tuttuğu aşk yolunun hata olmadığı dile getirmiştir. Bir başka beytinde ise:

Çün buyurdı hayrû'l-beşer **mûtû kable en-temûtû**
Ölmedin ön bunda iken ölmeyen insân degüldür (62/5)²²

diyerek “Ölmeden önce ölüünüz!” emrine dünyada iken uymayan kişinin insan bile olamayacağını söylemiştir.

Yine Ümmî Sinan'a göre tevhîd-i hakikî için olmazsa olmaz şartlardan birisi de “ölmeden önce ölmek”tir:

Toğrı yola gelün didi
Sâlih amel kılun didi
Ölmezden ön ölü didi
Tevhîdi yetmez kişün

Toğrı yola gelmeyince
Ölmezden ön ölmeyince

¹⁸ İsmâil Ankaravî, *Kitâbü Minhâcü'l-fukara*, İstanbul 1286, s. 135, 136

¹⁹ bk. Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat: Usûlü aşere/ Risâle ile'l-hâim/ Fevâihu'l-cemâl* (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1996, s. 43-44.

²⁰ A. e., s. 44.

²¹ Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Divanı (Metin-İnceleme)*, Ankara 2000, s. 23.

²² A. e., s. 88.

Hakkı bilüp bulmayınca
Tevhîdi yetmez kişinin (90/4-5)²³

Mutasavvıf şairlerimizin önde gelenlerinden Niyazî-i Mısrî (ö. 1694), halvetin (aklın ve gönlün mâsivâdan arınması) önemini anlatırken kişinin “ölmeden önce ölme”yi başarabilmesi için halvete ihtiyacı olduğunu belirtir:

Nefsünü sana bildürür ölmezden öndin öldürür
Yokluk yolını tuyğurur fakr u fenâ halvetdedür (53/2)²⁴
ve “ölümle düşünsel bağ kurma”ya dikkatimizi çeker:
Ölmeden evvel ölüp kabre girüp hem haşır olup
Mâlikü'l-mülkün şühûdunda gönül hayrân gerek (100/8)²⁵
Aynı tema Vuslatî'nin bir beytinde de görülür:
Ölmeden evvel ölüp kabre girüp haşre çıkup
Manzar-ı nûr-ı tecellî ile ihyâ olalum (157/4)²⁶

Türk tasavvuf şiirindeki gibi yaygın olmasa da Divan şiirinde bu tema tasavvufî yönü kuvvetli şairlerimiz tarafından da işlenmiştir.

Bu şairlerimizden birisi Hayretî (ö. 941/1535) olup divanında bu temayı işleyen beyitleri şunlar:

Ehl-i diller kim virüp cân öldiler ölmezin öñ
Hızır gibi içdiler âb-ı hayat-ı hoş-güvâr (K.9/25)²⁷

Gönül ehli olanlar, tensel ölümden önce irâdî ölümü tadarak, Hızır gibi içimi tatlı olan ölümsüzlük suyunu içmişler ve ebedî hayatı dünyada iken tanımayı başarmışlardır. Ölümsüzlük suyunu içip ebedî hayatı bulmanın ne olduğunu Hayretî bir başka beytinde ise şöyle dile getirilmiştir:

Hayât âbın içüp ömr-i ebed bulmak nedür ey dil
Düşüp ışık u mahabbet tîgine ölmek durur ölmek (200/4)²⁸

Aynı şekilde ölümsüz bir ömür kazanmak isteyen kimsenin “ölmeden önce ölmeye” çalışmak için hemen harekete geçmesi gerektiğini ise şu beyitte anlatmaktadır:

Ger isterseñ ki kesb idesin ömr-i câvidân
Ölmezden öñdin ölmege sa'y idegör hemân (M.1.I/8)²⁹

Bir başka divan şairimiz Azmizade Halefî (ö. 977/1631) sevgilisinin güzelliklerinden, onun çektirdiği eziyetlerden ve aşâğılık dünyanın iyiliklerini görmemenin görmekten daha iyi olduğunu anlattığı bir gazelinin son beytinde kendisine seslenerek, hâl ehlinin (ilâhî sırlara ermişlerin), Halefî'nin perişanlığını görerek ölmeden önce ölmenin nasıl olduğunu bildiklerini söylemektedir:

Ölmeden ölmek niceymiş bildiler ey Hâletî

²³ A. e., s. 121.

²⁴ Kenal Erdoğan, *Niyazî-i Mısrî Dîvânı*, Ankara 1998, s. 71.

²⁵ A. e., s. 123.

²⁶ Gülcan Tandır, *Dîvân-ı Vuslatî*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2003

²⁷ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Hayretî: Dîvan*, İstanbul 1981, s.24

²⁸ A. e., s. 258.

²⁹ A. e., s. 67.

Ehl-i hâl olan görüp hâl-i perîşânun senün (450/5)³⁰

Aslında ölmeyen önce ölmek için nefsin eğitilmesi gerekmektedir. Bu kolay olmayıp herkesin başarabileceği bir iş değildir. İşte şair sevgilisine kavuşmak için bu zor işi başarabilenler kadar sıkıntı ve cefaya katlandığını vurgulamak için “ölmeden önce ölmek” temini kullanmıştır.

Aynı yüzyılda yaşamış bir diğer şairimiz Ahmed Nâmî (ö. 1084/1673) bir beytinde kâmil bir yol göstericinin kılavuzluğunda Hakk’a yol bulunacağını, ölmeyen önce ölen kişinin o an her şeyde hazır olduğunu bildirmektedir:

Yürü bir pîr-i kâmil bul tarîk-i Hakka oldur yol
Çalış ölmekten öndin öl o dem her şeyde hâzırdur (34/3)³¹

Abstract

It has been seen that the idea of “dying before death” which used mainly in Turkish Sufism Poetry is a kind of self-education method. Aforementioned death idea, which proposed for self-education is classified in four different types of categories white, black, green and red. One of the most obstacle is selfishness between the God and human in the Sufi thought. The union may only be realized upon get rid of such obstacle. The humans whose have entered the path of Sufism have to remember the death at all times and to make contacts in intellectual manner with such idea. In Sufism reaching to the union as freed from the duality is described as “to dye before the death”. Whose reached to such type of death has reached to “annihilation in God”. This means that to become perishable in God in other words to destroy the selfishness. This theme which used by the poets in various connections is the condition that to have secrecy of spiritual knowledge and become a real lover.

Key words:

Dying, death, Sufism, self, poetry, poet, human

³⁰ Bayram Ali Kaya, *The Divan of Azmi-zade Haleti*, Harvard 2003, s. 224.

³¹ Ahmet Yenikale, *Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi*, 2002, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış doktora tezi, c. II, s. 757

